

De 'Sittardse Mis' van A.B. Pothast gaat opnieuw klinken.

Een ieder die zich verdiept in de cultuurgeschiedenis van Limburg zal vroeger of later de naam Pothast tegenkomen. Ouderen, die nog een deel van hun schooljaren te Rolduc doorbrachten zullen zijn naam zeker kennen uit de verhalen.

Wie was Bernard Antoine Pothast en wat is zijn belang geweest voor de Limburgse cultuurgeschiedenis, in het bijzonder voor die te Rolduc? Een antwoord op deze vraag is binnen het kader van een artikel moeilijk te geven. Zonder de verdiensten van Pothast als wetenschappelijk onderzoeker of als theoloog te willen ontkennen, dwingt de beknoptheid van een artikel mij tot het belichten van slechts één aspekt van zijn activiteiten, namelijk dat van musicus.

Bernard Antoine Pothast werd geboren op 7 oktober 1824 te Sittard en overleed daar op 13 maart 1904. Zijn vader was onderwijzer. Als 'Meester Pothast' leeft hij in de Sittardse folkloriek voort tot op de dag van vandaag. Bernard Antoine was de oudste zoon en het sprak bijna als vanzelf dat hij bestemd was voor het priesterschap. Over zijn jeugd weten we vrijwel niets, wel over zijn muzikale opleiding. Hij kreeg de eerste lessen van zijn vader, leerde piano, orgel en trombone bespelen en nam vioollessen bij een zekere Groschel, een bekwaam leermeester. In 1839 kwam hij te Rolduc waar hij retorica, filosofie en theologie studeerde. Daarnaast nam hij orgellessen bij Theodor Zimmers te Aken, die hem ook de grondslagen van de muziektheorie bijbracht. Op 23 september 1848 werd hij tot priester gewijd. Hij was toen al vijf jaar (sinds 1843) de titulaire 'muziekmeester' van Rolduc. Deze post bekleedde hij gedurende eenenvijftig jaren, tot 1894. Hij woonde daarna nog tot 1898 te Rolduc om dan zijn laatste levensjaren in zijn geboortestad Sittard door te brengen.

Gedurende de een en vijftig jaren van zijn 'muziekmeesterschap' dirigeerde Pothast het koor, het symfonie-orkest, het harmonie-orkest, de fanfare en bespeelde hij de viool, de trombone en vooral natuurlijk het orgel. Dit gebeurde bij alle mogelijke gelegenheden, zowel in als buiten liturgisch verband. Tot de grote prestaties van de toenmalige muzikale krachten te Rolduc moet zeker de uitvoering van Beethoven's 'Fidelio' onder Pothast's leiding worden gerekend. Zeer veel is er over de opvoeringen te Rolduc te vertellen; zeer veel ook over de uitvoering van kerkmuziek. De beperking van een artikel dwingt helaas tot bespreking van één werk: de 'Sittards Mis'.

In Pothast's geschriften (1) is een uitvoerige lijst van composities en arrangementen opgenomen. Hier worden ruim tweehonderd composities vermeld. Wij kennen daarvan nog acht en twintig werken, dat wil zeggen, van acht en twintig werken zijn de partituren bewaard (arrangementen niet meegerekend.) Dit betekent dus, dat momenteel moet worden aangenomen, dat ongeveer een/zevende van Pothast's produktie bewaard is gebleven, het grootste deel hiervan in de archiefkamer te Rolduc. Enkele stukken werden door de weleerwaarde heer G. Grond uit Sittard gevonden bij een hoop afval. (Waarmee ik zeker niet wil suggereren dat het 's heren Grond's gewoonte is in afval

te snuffelen!) Enkele komposities bevinden zich in het koorarchief van de 'Onze Lieve Vrouwe kerk' te Maastricht (2) en enkele bevinden zich in mijn privébezit. Daartoe behoort ook de partituur van de zgn. 'Sittardse Mis'. Ik heb deze partituur in 1994 gekocht op de 'Vogelmarkt' te Luik. De verkoper kon (of wilde) mijn vraag, hoe hij aan het manuscript was gekomen, niet beantwoorden.

Het manuscript van de 'Sittardse Mis', geschreven op negentiende eeuwse fabriekspapier zonder watermerk, bestaat uit vijf dubbele vellen, gebonden in kartonnen omslag. Het ms. is geschreven door Louis Pierre van Dooren (1807-1881), die tussen ongeveer 1832 en 1881 koster, zanger, muziekkopiïst en koordirigent aan de St. Nicolaaskerk en de Onze Lieve Vrouwe kerk te Maastricht was. Bijgevoegd zijn vier partijen voor sopraan, alt, tenor en bas, eveneens in handschrift van Van Dooren, plus de orgelpartij in handschrift van Pothast. Deze partij is gesigneerd 'Missa quatuor vocibus cum organo / auctore Bern. Ant. Pothast Rodensi'. Deze gegevens zijn ons enige houvast voor wat betreft de onstaansgeschiedenis en de datering. Er moet een partituur van dit werk hebben bestaan in Pothast's eigen handschrift maar deze is verloren gegaan. Tot twee maal toe spreekt Pothast in zijn 'autobiographie' van een mis voor Sittard, waar zijn vader koordirigent was. In 1841 schreef hij een mis voor sopraan, tenor en bas met orgel, die door 'Meester Pothast' te Sittard werd uitgevoerd. Daar deze mis geschreven is voor drie stemmen, kan het onze 'Sittardse Mis' niet zijn. De tweede keer vermeldt Pothast een eigen mis, die bij zijn priesterwijding in 1848 te Rolduc werd uitgevoerd, maar in Sittard werd geschreven. Het manuscript van dit werk is bewaard gebleven en niet identiek met onze 'Sittardse Mis'. Het feit, dat Pothast de orgelpartij signeert met 'Pothast Rodensi' geeft aan, dat hij zijn werk in ieder geval moet hebben geschreven na zijn komst te Rolduc als student op 2 oktober (3). Vanaf zijn aanstelling tot leraar (professeur) te Rolduc, op 2 oktober 1845 tekent Pothast al zijn manuscripten met 'A.B. Pothast, Prof. Rodensi' en na 1848 met 'A.B. Pothast, Presb. et Prof. Rodensi'. Dit zou er op kunnen wijzen, dat de 'Sittardse Mis' geschreven werd tussen oktober 1839 en oktober 1845. Uit Pothast's vroege jaren kennen wij de al genoemde mis voor drie stemmen uit 1841. Een vergelijking tussen dit werk en de 'Sittardse Mis' laat duidelijk zien, dat het eerste werk nog een echte 'Schülerarbeit' is. De 'Sittardse Mis' daarentegen is qua constructie weliswaar niet volmaakt maar toch het werk van iemand, die al het nodige heeft gekomponeed, m.a.w. een zekere ervaring heeft opgedaan, die hem behoedt voor beginnersfouten. Het contrapunt, de kunst om zelfstandige stemmen te combineren en een eigen leven te geven, is in de 'Sittardse Mis' niet sterk ontwikkeld. Dat is een algemeen kenmerk van Pothast's muziek tot ongeveer midden jaren '50 en ook dit duidt er op, dat de 'Sittardse Mis' een vroeg werk is. Het gaat hier te ver om met allerlei muziekwetenschappelijke details aan te tonen uit welk jaar dit werk nu precies dateert; ik dateer tussen 'omstreeks 1845' en 'vóór september 1848' vanwege de muzikale stijl en constructie van het werk enerzijds en vanwege het feit dat Pothast noch zijn leraarschap noch zijn priesterschap in zijn ondertekening vermeldt anderzijds.

Dan is het de vraag voor welke krachten dit werk is geschreven. Was het voor het koor te Rolduc of voor een koor elders? Sinds 1843 was Pothast officieel 'Maître de musique' te Rolduc. In zijn 'autobiographie' vermeldt hij nauwkeurig welke werken van welke komponisten hij wanneer uitvoerde. Een vermelding van de uitvoering van een eigen mis vinden we pas na 1848, dus te Rolduc heeft dit werk vóór 1848 waarschijnlijk niet geklonken. Ook uit de correspondentie over deze periode blijkt niets van een mis van Pothast, die elders zou zijn uitgevoerd. Dit alles maakt het waarschijnlijk, dat het werk geschreven is voor zijn vader. Helaas is deze hypothese tot nu toe niet door Sittardse documentaire vondsten bevestigd, zodat de nodige vraagtekens blijven bestaan.

Hoewel het dus niet volledig zeker is, dat de 'Sittardse Mis' inderdaad voor Sittard is geschreven, noemen we haar toch maar zo, temeer daar het werk - in tegenstelling tot andere missen van Pothast - geen andere speciale aanduiding of benaming heeft dan simpelweg 'Missa Solemnis'.

De mis bestaat uit het klassieke vijfdelige patroon: Kyrie, Gloria, Credo, Sanctus met Benedictus en Agnus Dei. Daaraan is een Tantum ergo toegevoegd, dat in de partituur vóór het Kyrie is genoteerd, in de koorpartijen na het Agnus Dei en in de orgelpartij na het Credo. Een onderscheid tussen solistische en tutti-gedeelten wordt in de partituur niet gemaakt. Het orgel verdubbelt hoofdzakelijk de koorstemmen. Hoewel het gehele werk is gebouwd op een hexachord-motief (trapsgewijze stijgende kwint), zijn kerktoonsoorten vermeden. Ook dat zegt weer iets over de datering. Voor 1850 werden kerktoonsoorten nog relatief weinig toegepast.

De 'Sittardse Mis' van Bernard Antoine Pothast zal op 23 januari 1999 te Brunssum, op 24 januari te Roermond en op 7 februari te Maastricht worden uitgevoerd door het vokaal ensemble 'Cantus Coronatus' o.l.v. Bart Meijs m.m.v. Hans van Dijk, orgel. Dit zijn dan waarschijnlijk de eerste uitvoeringen sinds Pothast's tijd.

dr. Hans van Dijk

1. De geschriften en partituren van Pothast plus het restant van zijn muziekbibliotheek zijn enige jaren geleden overgedragen aan het Rijksarchief Limburg te Maastricht.
2. Een inventaris van deze grote koorbibliotheek verscheen in 1997 bij de dienst KCO te Maastricht.
3. Deze gegevens volgens Pothast's 'autobiographie'. Een deel hiervan is gepubliceerd in mijn artikel over Pothast in 'Ontgonnen Verleden / Opstellen over de / geschiedenis van oostelijk Zuid-Limburg / aangeboden aan / Louis Augustus / bij gelegenheid van zijn vijfenzeventigste verjaardag', Maastricht, 1996, pg. 167-176.

=====